

Jaume I

Llibre dels fets

Versió i notes: Francesc Machirant

ELS NOSTRES AUTORS

bromera

UN HEREU PER A LA CORONA

CONCEPCIÓ I NAIXEMENT DEL REI

Començarem contant com fórem concebut i de quina manera fou el nostre naixement. El nostre pare, el rei en Pere, no volia veure la nostra mare, la reina. I succeí que en una ocasió el nostre pare es trobava a Lates, i la nostra mare, a Miravalls. Llavors, un tal en Guillem d'Alcalà anà a veure el rei, i tant li insistí que el féu anar a Miravalls, on hi havia la reina, la nostra mare. Aquella nit que ambdós passaren junts a Miravalls volgué Nostre Senyor que nós fórem concebut.

Quan la nostra mare se sentí prenyada se'n tornà a Montpeller. I allí volgué Nostre Senyor que tinguera lloc el nostre naixement, a casa dels de Tornamira, la vespra de Santa Maria Candelera.² Acabat de nàixer, la nostra mare ens féu portar en braços a Santa Maria. A l'església de Nostra Senyora estaven dient matines³ i,

2. El rei en Jaume degué nàixer a Montpeller els darrers dies del mes de gener de 1208, tot i que va ser presentat el dia 2 de febrer del mateix any.

3. El terme *matines* prové del llatí *matutinum* i correspon a una de les hores o parts en què es divideix el dia en els monestirs. Antigament,

a penes entrar nós pel portal, es posaren a cantar el *Tè Deum laudamus*.⁴ Els clergues no sabien que nós havíem de ser portat allí, sinó que entràrem mentre cantaven aquell càntic. Després ens dugueren a Sant Fermí i, quan aquells que ens duïen entraren en aquella església, estaven cantant el *Benedictus Dominus Deus Israel*.⁵

Quan ens tornaren a la casa de la nostra mare, ella s'alegrà molt d'aquests senyals que ens havien succeït. Aleshores, manà fer dotze candeles, totes d'un mateix pes i d'una mateixa grandària, i les féu encendre totes alhora. En cadascuna posà el nom d'un apòstol, i prometé al Nostre Senyor que nós rebríem per nom el d'aquella que durara més. La de sant Jaume fou la que més durà, ben bé tres dits de través més que les altres. I per aquest motiu, i per la gràcia de Déu, ens anomenem en Jaume.

I així, nós descendim de la reina Maria i del rei en Pere. I sembla obra de Déu que, encara que el pacte de casar-se fet pel nostre avi amb l'emperador Manuel no s'acomplira, el nostre pare, el rei en Pere, el duguera a bon termini, en casar-se amb la seua néta.

es cantaven les matines durant les primeres hores del dia, cap a les tres de la matinada, però moltes vegades es resaven just abans de l'hora *prima*, és a dir, cap a les sis del matí.

4. El *Tè Deum* és un dels primers himnes cristians d'acció de gràcies. El nom, *Tè Deum laudamus*, correspon al primer dels seus versos. Tancava diàriament l'ofici de matines.
5. Himne o cant que correspon a l'ofici o rés de *prima* o *laudes*, és a dir, aproximadament cap a les sis de la matinada.

Temps després, mentre nós estàvem al bressol, algú ens tirà damunt, per una trapa, una pedra, i encara que caigué prop del bressol, Déu ens protegí perquè no morírem.

LA BATALLA DE MURET I LA MORT DEL REI EN PERE

El nostre pare, el rei en Pere, fou el rei més generós, cortés i afable que mai hi hagué a Espanya, fins al punt que era tan esplèndid que les seues rendes i el seu patrimoni anaren minvant. Era bon cavaller d'armes, com el millor que poguera haver-hi al món. De les altres bones qualitats que ell tenia, no volem parlar-ne per no allargar aquest escrit.

De la reina dona Maria, la nostra mare, només volem dir que si alguna bona dona hi havia al món, ella l'era, per témer i per honrar Déu, i per altres bones qualitats que tenia. Podríem parlar molt bé d'ella, però només direm una cosa que val per totes: encara és estimada per tots els homes del món que coneixen els seus actes. El Nostre Senyor l'estimà tant i li donà tants favors que, a Roma i per tot el món, se la coneix per reina santa. I cura molts malalts, quan, mesclada amb vi o amb aigua, beuen un poc de pedra raspada del seu sepulcre. Està soterrada a Roma, a l'església de Sant Pere, prop de santa Peronella, la filla de sant Pere.

Algun temps després del nostre naixement, en Simó de Montfort,⁶ que era senyor de la terra del Carcassés i del Bederrés, i en el Tolosà la terra que havia aconseguit el rei de França, volgué guanyar-se l'amistat del nostre pare, i li demanà que ens deixara al seu càrrec, que ell ens criaria. El nostre pare confià fins a tal punt en ell i en la seua amistat, que ens va posar en les seues mans perquè ens educara.

Mentre nós estàvem en el seu poder, la gent d'aquells llocs que ja hem esmentat, acudiren al nostre pare i li digueren que ell podia ser el seu senyor, a condició que volguera recuperar o retenir aquelles terres, mentre es resolia el litigi sobre de qui era la titularitat. El rei en Pere, el nostre pare, com era franc i generós, es compadí d'ells i digué que protegiria aquelles possessions. Però aquella gent l'enganyava amb paraules falagueres, i d'una part li ho donaven de paraula, però de l'altra li ho prenien de fet. Perquè nós sentírem dir a en Guillem de Cervera, a n'Arnau de Castellbò, a en Dalmau de Creixell i a altres que estaven amb ell, que li deien:

6. Noble francès escollit pel papa Innocenci III com a cap militar de la croada contra els albigesos. Pere el Catòlic (pare de Jaume I) negocià el matrimoni del seu fill amb la filla de Montfort per a evitar l'amenaça que aquest representava per al seu poder. Simó de Montfort, que no se'n refiava massa, li exigí el lliurament, com a ostage, de l'infant Jaume, el qual aleshores només tenia tres anys.

—Senyor, ací teniu els nostres castells i les nostres viles! Apodereu-vos-en i poseu-hi els vostres batles!⁷

I quan volia ocupar-les li deien:

—Senyor, com voleu traure les nostres mullers de les nostres cases? Nosaltres i elles som vostres i farem la vostra voluntat.

D'aquesta manera no complien res del que li havien promés. Li mostraven les seues mullers, les seues filles i les seues parentes, les més belles que podien trobar, i com que sabien que el nostre pare era home femeller, li llevaven del cap els bons propòsits i al final feia el que ells volien. Però com que tot el que va passar seria llarg de contar per la gravetat dels fets, no volem parlar-ne més.

En Simó de Montfort es trobava a Muret⁸ amb huit-cents o mil homes a cavall, i el nostre pare l'atacà prop d'aquell lloc on ell estava. Estigueren amb ell, d'Aragó, don Miquel de Luesia, don Balasc d'Alagó, don Rodrigo de Lizana, don Lladró, don Gomes de Luna, don Miquel de Rada, don Guillem de Poyo, don

7. *Batle*: administrador al servei d'un senyor territorial, en nom del qual exercia una jurisdicció reial o baronial i la representació dels drets de caràcter econòmic.

8. Prop de la ciutat de Muret, al sud de Tolosa (França), tingué lloc, el 13 de setembre de 1213, la batalla en què morí el rei Pere el Catòlic. Des del punt de vista polític, aquest fet provocà el canvi d'estratègia expansionista de la corona catalanoaragonesa, la qual, a partir d'aleshores, hagué d'orientar-se cap al sud.

Asnar Pardo i molts d'altres de la seua tropa, i d'altres que no podem recordar. Però sí recordem que aquells que hi havien estat i coneixien el fet ens digueren que, llevat de don Gomes, don Miquel de Rada, don Asnar Pardo i alguns del seu grup que hi van morir, els altres l'abandonaren en la batalla i fugiren. I també hi havia, de Catalunya, en Dalmau de Creixell, n'Hug de Mataplana, en Guillem d'Horta i en Berenguer de Castellbisbal; i aquests fugiren amb els altres.

En canvi, sabem del cert, que don Nunó Sanç, i en Guillem de Montcada, fill d'en Guillem Ramon de Montcada i de na Guillema de Castellví, no estigueren presents en el combat, sinó que enviaren missatge al rei dient-li que els esperara. Però el rei no els volgué esperar i es va llançar a l'atac només amb aquells que s'hi trobaven amb ell.

Aquell dia que tingué lloc la batalla, el rei havia jagut amb una dona, per la qual cosa durant la lectura de l'evangeli no es va poder estar dret, sinó que s'assegué al seu seient mentre es llegia. Així ho sentírem dir després a alguns que ho veieren amb els seus ulls, entre altres a Gil, el seu reboster, que més tard fou germà de l'orde de l'Hospital, el qual havia estat present.

Abans de la batalla, en Simó de Montfort va mostrar la seua disposició per reconciliar-se amb el rei; però el nostre pare no ho acceptà. Quan el comte Simó i els de dins de la ciutat de Muret van veure allò, es confessaren, reberen el cos de Jesucrist i digueren que s'estimaven

més morir al camp de batalla que dins de la vila.

I eixiren a combatre tots. Però els de la part del rei no saberen alinear-se per al combat ni anar formats: els rics homes⁹ atacaven cadascú per la seua banda, contravenint les lleis de la guerra. El desordre i el pecat en què estaven determinaren el desenllaç de la batalla, i també el determinà el fet que els que hi havia dins la fortalesa no havien trobat clemència i van lluitar desesperadament.

Allí morí el nostre pare. Vèncer o morir. Així ho ha fet sempre el nostre llinatge en les batalles que ha escomés i en aquelles que nós farem. I nós ens quedàrem a Carcassona en poder del comte, ja que ell ens criava i era senyor d'aquell lloc.

9. Els *rics homes* eren els membres de l'estrat superior de la noblesa. Posseïen extensos dominis senyorials, formaven part del consell reial i la seua influència era molt important.

UNA EDUCACIÓ TEMPLERA AL CASTELL DE MONTSÓ

L'ARRIBADA AL CASTELL

Passat tot açò, els nostres vassalls don Nunó Sanç, en Guillem de Montcada i en Guillem de Cardona, pare d'en Ramon Folc, ens reclamaren i guerrejaren contra els francesos i contra les terres que ocupaven. I, a més de la guerra que feren contra Narbona i altres llocs, enviaren missatge al papa Innocenci III perquè prenguera una decisió i perquè obligara en Simó de Montfort, sota pena d'excomunió o d'altra manera, a autoritzar el nostre retorn, ja que érem el seu senyor natural i no hi havia cap altre fill legítim del nostre pare.

Aquell sant pare, el papa Innocenci, fou el millor papa. Des de fa més de cent anys i fins ara, quan fem aquest llibre, no hi ha hagut a l'església de Roma un altre papa tan bo com ell. Perquè era bon coneixedor de les ciències que cal que un papa sàpia, tenia un seny natural i coneixia gran part de les ciències seglars.

El sant pare envià al comte Simó cartes tan enèrgiques i missatgers tan eficients, que hagué d'accedir a entregar-nos als nostres homes. Així doncs, els

francesos ens conduïren fins a Narbona, i a Narbona eixiren a rebre'ns molts dels nobles i dels ciutadans de Catalunya. Nós devíem tenir aleshores sis anys i tres mesos. Quan ja fórem a Catalunya, decidiren qui ens educaria, i tots acordaren que ens instruiria el mestre del Temple, a Montsó. Aquell mestre s'anomenava en Guillem de Mont-rodon, era natural d'Osona, i mestre del Temple a Aragó i a Catalunya.

Ens aconsellaren que, en nom nostre i amb el segell nou que ens van fer, convocàrem a Lleida les corts de catalans i d'aragonesos, a les quals assistiren l'arquebisbe, els bisbes, els abats i els rics homes de cadascun dels regnes, i deu homes de cada ciutat en representació dels altres perquè es compliren els seus acords.

Tots acudiren el dia de la cort, llevat de don Ferran i del comte don Sanç, perquè cadascun d'ells tenia esperança de ser rei. Allí ens juraren tots que defensarien el nostre cos, els nostres membres i la nostra terra, i que ens protegirien en tot i per damunt de tot.

El lloc on nós estàvem en aquell moment, i on ens duia pel braç l'arquebisbe n'Aspàreg que era del llinatge de la Barca i parent nostre, era a la part de dalt del palau, que ara és de volta i llavors era de fusta, al costat de la finestra on ara hi ha la cuina per on es dóna a menjar als que mengen en el palau.

Fet el jurament, les corts foren dissoltes, i el mestre ens duqué a Montsó, on estiguérem dos anys i mig. Totes les rendes que el nostre pare tenia a Aragó i a

Catalunya havien estat empenyorades, fins i tot als jueus i als sarraïns, i també les terres que havia concedit en benefici, amb les quals, en aquell temps, es podrien mantenir set-cents cavallers. El nostre pare, el rei en Pere, ho havia venut quasi tot. I quan nós entràrem a Montsó no teníem de què menjar ni per un dia, de tan arruïnada i empenyorada com estava la terra.

Mentre estàvem a Montsó, es formaren bàndols i faccions entre els rics homes d'Aragó. Alguna vegada venien a Montsó i ens pregaven que eixírem del castell perquè ens posàrem al costat d'una de les faccions i destruïrem l'altra.

L'EIXIDA DE MONTSÓ

En complir nós els nou anys, i com que no ens podien retenir més a Montsó, ni a nós ni al comte de Provença (de tantes ganes com teníem d'anar-nos-en!), i com que era necessari per als nostres dominis, el mestre i els altres acordaren deixar-nos eixir d'aquell lloc.

Set mesos abans que nós n'eixírem, al comte de Provença li arribà un missatge de part d'uns rics homes de la seua terra, dient-li que, un dia convingut, vindrien a Salou en una galera i el traurien d'amagat del castell de Montsó, per dur-lo a Provença. I tal com fou planejat, s'acomplí. Però quan estava a punt d'anar-se'n, digué que volia parlar-nos, ens revelà el

seu secret i, plorant, s'acomiadà de nós, amb aquells que havien vingut per ell. També nós ploràrem amb ell de dolor per la seua marxa, però ens alegràvem de la seua partida.

L'endemà, prop del foscant de la nit, el comte de Provença eixí del castell amb Pere Auger, el qual s'havia encarregat d'educar-lo, i amb dos escuders seus. Feren el viatge de nit i passaren de llarg per Lleida, disfressats amb vestidures que donaven l'aparença de ser uns altres homes. A la nit següent arribaren a Salou. El comte s'embarcà en una galera i se n'anà a Provença. I perquè se sàpia quants anys teníem, direm que ell tenia dos anys i mig més que nós.

Quan els frares veieren que el comte de Provença se n'havia anat sense dir-los-ho, s'adonaren que no era bo que es perllongara la nostra estada. Al comte don Sanç, quan se n'assabentà, no li agradà gens que el comte de Provença se n'haguera anat. I, en sentir que se n'havia fugit, intentà apoderar-se d'Aragó amb els que eren del seu bàndol.

Aleshores nós enviàrem un missatge a don Pedro Fernández, a don Rodrigo de Lizana i als del seu bàndol, i a en Guillem de Cervera, per tal que vingueren a buscar-nos a Montsó, perquè també estàvem decidits a anar-nos-en. Ells ens prometeren que ens ajudarien i ens defensarien amb totes les seues forces. En assabentar-se, el comte don Sanç es reuní amb els que estaven de la seua part i digué que tota la terra d'Aragó per

la banda del Cinca que nós i els nostres ocupàrem, la cobriria de sang.

Eixírem de Montsó abans de l'alba i, quan arribàrem al pont on ens esperava la nostra gent, ens digueren que el comte don Sanç es trobava a Selgua amb totes les seues forces, i que ens combatria. Nós, aleshores, no teníem més de nou anys, i per temor de la batalla que s'esperava, un cavaller, del qual no recordem el nom, ens deixà un gonió¹⁰ lleuger perquè ens el vestírem. I així ens iniciàrem en els fets d'armes.

Aquell dia anàrem a Berbegal sense trobar resistència en el camí, i l'endemà entràrem a Osca i després ens dirigírem a Saragossa. Aquesta fou la primera vegada que estiguérem a Aragó, i la gent estigué molt contenta de la nostra vinguda.

Mentre romaníem a Saragossa, s'estava amb nós la facció de don Pedro Fernández i els altres ja esmentats. I ens arribà un missatge dient que don Rodrigo de Lizana havia fet presoner un parent seu, don Llop d'Albero. Don Gil, i el seu germà, don Pelegrí d'Atrosillo, que era casat amb la filla del noble empresonat, ens pregaren i ens exhortaren, per la nostra amistat i el nostre favor, a donar consell i ajuda en aquest cas. Perquè, sense esperar-s'ho i sense haver-lo desafiat, don Rodrigo havia fet presoner don Llop, s'havia apoderat del seu castell i

10. El *gonió* era una túnica de malles metàl·liques que protegia el cos. També n'hi havia que duien mànegues i caputxa.

de la vila d'Albero, i, a part del mal que havia fet, tant als cristians com als sarraïns que allí habitaven, s'havia endut més de deu mil lliures¹¹ de gra.

Allò ho consideraren mal fet tots els que estaven amb nós i tots els d'Aragó que ho saberen. Llavors els nostres consellers acordaren, perquè nós no teníem prou enteniment per a decidir per nós o pels altres, que l'atacàrem, que compensàrem don Llop d'Albero pels perjudicis que li havien ocasionat i que l'alliberàrem. Amb aquest objectiu anàrem a Albero amb una catapulta petita que manàrem fer a Osca, i, després de dos dies en què la catapulta havia estat disparant contínuament, es rendiren els partidaris que don Rodrigo havia deixat per a custodiar aquell lloc.

Partírem d'allí, doncs, i ens n'anàrem a Lizana on don Rodrigo tenia pres don Llop d'Albero. I començàrem el setge. L'interior estava defensat per don Pero Gomes i un altre cavaller, el nom del qual no recordem, escuders i altres homes. Don Pero Gomes era el cap de la guarnició i del castell, el cavaller més noble i el millor de tots ells.

Devia ser pel mes de maig quan hi paràrem una catapulta petita que tirava cinc-centes pedres de nit, i mil de dia. I quan s'acostava l'hora de vespres, havia enderrocat un tros tan gran de mur, que hi havia fet un gran portell. Aleshores, per tot l'exèrcit s'escampà

11. *Lliura*: unitat de pes que equival aproximadament a 400 grams.

la veu que anàvem a iniciar l'assalt. Tothom s'armà i, juntament, van atacar la tropa amb escut i llança i els ballesters. Durant la batalla la catapulta no parava de tirar i com aquella màquina de guerra llançava tan fort i amb tant d'encert, hi hagué un gran nombre de ferits entre els defensors, tant d'escuders com dels altres homes d'armes.

Aleshores, don Pero Gomes s'adonà que es perdia el castell que defenia en nom del seu senyor i, tot armat, abraçat al seu escut i amb el seu capell de ferro¹² al cap i l'espasa a la mà, es plantà al portell, com aquell que espera més la mort que la vida. Però com que la catapulta errava el tir moltes vegades, havia alçat tanta pols que la terra que havia remogut li arribava fins als genolls.

L'escomesa era tan llarga i constant que ningú no gosava pujar dalt del mur, tot i que no faltava un bon escalador i qui volguera fer-ho. Hi havia un escuder, el nom del qual no recordem, però creiem que era don Pero Garcés d'Alfaro, que s'havia posat un gonió i un capell de ferro al cap i, amb l'espasa a la mà, veient que l'assalt s'acabava, arrancà a córrer tan de pressa com els peus li ho permeteren. Va començar a enfilarse per la muralla de tal manera que don Pero Gomes, de tan cobert de la terra del mur com estava, no es pogué moure per impedir-li-ho. A continuació, pujaren els

12. El *capell de ferro* era un casc d'ales amples i caigudes que protegia el cap però no així la cara.

de la tropa, es va conquerir el castell i alliberàrem don Pero d'Albero que hi estava tancat.

D'altra banda, don Rodrigo de Lizana, que era amic de don Pedro Fernández de Azagra, concertà una trobada amb aquest, a Santa Maria d'Albarrasí, perquè l'ajudara a fer la guerra i li va prometre deslliurar-lo de la nostra obediència. I, a pesar que don Pedro Fernández es trobava amb nós quan férem la nostra entrada a Aragó, va acollir don Rodrigo. Es van apartar de la nostra autoritat, i des d'aquell moment en endavant ens atacaren.

Don Pero Ahonés i el seu bàndol s'aliaren amb nós, i participaren al nostre costat en la presa d'aquells dos castells. Després, don Eiximén Cornell, el qual era el noble de més categoria d'Aragó, tret del nostre oncle don Ferran, com sabia més que els altres, es posà de la nostra part en aquesta lluita.